

# Resonans – att resonera med stadsrummet

*Monica Sand*

## Hur långt når rösten och vem svarar?

Ett barn som ropar till i en gångtunnel eller i en kyrka uppfattar en inbjudan till att pröva igen och igen, när ljudet av rösten studsar mot väggar och tak. Ett annat barn svarar och rösterna flätas samman och isär lika högt och långt som rummet är. En rolig lek där skillnaden mellan ljudmiljön utanför och inuti tunneln blir markant. En vacker dag slutar barnen att ropa och pröva rummets dimensioner. Barnen har blivit vuxna och mognat. Kanske tystnar den vuxne för att normaliteten påbjuder tystnad, för att rummet inte längre svarar an eller för att rösten är för svag i förhållande till stadens brusande ljudmatta.

Även om vuxna sällan provar rummets utsträckning och volym med höga röster växelverkar röster, rytmer och rörelser med omgivningen. Det uppstår *resonans* i form av vibrationer, ljud och friktion mellan människa och rum. Varje människa är i sig ett resonanssystem som med steg, rörelse, andning, röst och rytmer sätter rum och plats i rörelse och på det sättet mer eller mindre omedvetet bidrar till en pågående dialog mellan kropp och plats. Frågan är hur och var det uppstår ett varierat och intressant resonemang.

Ofta uppfattas städer som den fysiska och materiella sammanställningen av hus och gator, det vill säga det som är synligt och som kan diskuteras i visuella termer. Resonans däremot, i bred och överförd bemärkelse, handlar inte enbart om ljud utan innefattar den friktion och interaktion som uppstår mellan människor och den byggda miljön. Resonans uppstår i tiden som ett immateriellt,

pågående och undflyende uttryck för det liv, de rörelser och den rytm som pågår och fyller en stad med innehåll och mening. Klimat, väderlek, dygnsrytm, byggnadsmaterial, underlag, aktiviteter, antal människor med olika sorters skor påverkar rummets gensvar. Rum och platser ”ekar” också – om man lyssnar noga – av oförenliga minnen och historiska konflikter i kvardröjande materiella spår av det förflutna. Men vad händer om stadsrummet inte ger arkitektoniskt stöd till mänskliga uttryck och om rösten ständigt överröstas eller dämpas av en tryckande tystnad i trånga utrymmen?

Om invånare och besökare förväntas röra sig spårlöst genom redan färdigplanerade stadsdelar, köpcentrum och bostadsområden, hur formas då det gemensamma? Vilka historier går vi igenom dagligen? Hur kan stadens berättelser och mångtydiga minnen rumsligt komponeras? Och var kan det oplanerade, det ännu icke kända, äga rum och ta plats?

Idag avskärmar sig allt fler i sin egen ljudvärld med hörlurar. Om vi inte längre delar ljudvärld med varandra, vem lyssnar då till och svarar *an*, det vill säga, *an-svarar* för den fysiska värld vi gemensamt bebor?

Ett intressant experiment för att pröva röstens räckvidd är att gå längre och längre ifrån varandra och ropa tills man inte längre hör varandra.<sup>1</sup> Hur långt når rösten på olika platser? Var finns de platser där rösten når längst? Var erbjuder stadsrummet varierade ljudrum, rytmiska förändringar och samspel?

### Släta ut och lägga tillräta: Varför hörs det ingenting?

I ett till synes oändligt rutnät av lika stora betongplattor slätas staden ut under fotgängarens fötter. I gallerior, varuhus, flygplatser och andra nybyggda publika rum har ytorna blivit alltmer hårda, upplysta och speglande, vilket ger en burkig rundgång som enbart kan besvaras genom konsumtion.

I konsertlokaler idag eftersträvar man ett neutralt rum, ett rum utan egen karaktär som inte påverkar musiken som spelas eller där man via elektronik kan kontrollera rummets gensvar. Vid ljudinspelningar dras detta till sin ytterlighet: man neutraliserar det faktiska rummet för att därefter lägga till en önskvärd rumslig ljudmiljö.<sup>2</sup>

Är det kanske en liknande process, men visuell, som pågår inom stadsplanering? Rum och platser neutraliseras, minnen och historiska spår försvinner. I en direkt översättning från arkitekternas bilder, där årstider och klimat negligeras och människor markerar skala eller begränsade aspekter av ett socialt liv, reduceras brukare till betraktare, turister och konsumenter med obegränsad tid och ekonomi. Den blanka ytan, den lättframkomliga gatan, den utraderade historien och surfplattan är en utopi om ett samhälle utan friktion där motstånd, historiska konflikter och kroppens behov och tillkortakommanden är upphävda. Men den släta ytan kräver ständiga ombyggnader, uppgrävda gator, ekonomiska hinder, avstängda ingångar och utvägar och tystade röster.

Varken den grafiska representationen eller synsinnet kan beskriva eller fånga stadens komplexa rytmer av ljud, rörelser och händelser som aktiverar människors alla sinnen i en ständig växling mellan att vara aktör, medskapare och observatör.<sup>3</sup> Likaväl som staden blir stad genom det som sker i den, formas kanske den verkliga kunskapen om staden mitt i steget mellan den släta betongen och den nyss uppgrävda gatan, så att det uppstår en slags haltande gångart. I en sådan vacklande rytm tar sig invånarna fram i sina försök att få grepp om stadsrummet och tillvaron.

## Resonans som fenomen, begrepp och praktik

Stadens liv och rörelse uppstår genom de människor som varje dag passerar i och ur varandras spår, anpassar sig och drar upp linjer och rytmer som tillsammans med den materiella utformningen och underlagets friktion komponerar stadens liv. Inom området konstnärlig forskning växer nya metoder fram baserade på konstnärlig praktik där konstnären/forskaren agerar i stadslivet som brukare, medskapare och observatör. I ett pågående forskningsprojekt experimenterar vi med resonans som rumsligt fenomen, begrepp och praktisk metafor, i samarbete med olika professioner inom konst, arkitektur, musik, dans och forskning.<sup>4</sup> Både metodiskt och intuitivt prövar vi kollektivt var och hur olika röster, uttrycksformer, rytmer och hastigheter tar plats i staden. Våra rumsliga försök utgår från stadens dynamiska liv i tunnelbanan, i parkeringshuset, på gatan och på det offentliga

torget. Genom mer eller mindre subtila förändringar av vardagliga rytmer och rörelsemönster lär vi känna rummet genom att pröva dess gensvar och mäta upp rummet kollektivt med röster, steg, rytmer och instrument. Med improvisationer, som är en viktig förutsättning för det urbana livet, fördjupar vi dialogen mellan kropp och plats, medan vi uppövar en förmåga att lyssna, att samspela och resonera med rum. Lekfullt aktiverar vi även språkliga metaforer som ett verktyg för att navigera i en materiell verklighet. Syftet är både att upptäcka osynliga och dolda effekter av den byggda miljön och att utveckla andra sätt att handla, tänka, forska och planera staden.

### Kulturarvet – konsumtion av plats och plats för konsumtion

Turister är de största konsumenterna av historiska rum och platser, i den dubbla funktion som den franske sociologen Henri Lefebvre kallar ”konsumtion av plats och plats för konsumtion”.<sup>5</sup> I en visuell konsumtion av stadens positiva självbild guidas turister mellan prestigebyggnader som kyrkor och museer, till bebyggelse i historiska stadsdelar och sköna naturvyer, understött av turistguidernas berättelser och turisternas kameror som ständigt dokumenterar denna illusion. På senare år har det växt fram ett intresse för det kulturarv och de miljöer som ligger under ytan och som ger en mer problemfylld bild av historien och staden i konst och sociala rörelser. Flera konstnärer använder ljudvandringar för att få den komplexa historien att framträda ur glömskan. Ljud i hörlurar, som till vardags ofta fungerar som en avskärmning mot en bullrig omgivning, utnyttjas av konstnärerna som ett medel för att tvärtom förstärka upplevelsen av omgivningen. Både i *The Invisible Camp, Audiowalk Gussen* av Christoph Mayer 2007 och i *Münster Walk* av Janet Cardiff 1997 slår resonansen, av platsens mångtydiga historia, till med full kraft via ljud, musik och röster från andra världskriget. Åhöraren vandrar igenom denna heterogena samling av minnen, berättelser och perspektiv som utgör platsens historia.

Aldrig tar man grupper av turister till ett parkeringshus för att visa dem hur framtidens hot och löften arkitektoniskt kan gestaltas, och bilisten i sin vardag stannar sällan till för att begrunda sitt öde

här. Med kriget som bakgrund betydde bilen att individen äntligen kunde färdas i sin egen skyddande bubbla mot en framtid som ingav både hopp och fasa. Modernitetens kulturarv och kulturmiljöer förutsätter bilismen, vars permanenta spår slingrar sig och skär genom landskapet. Även om individuell frihet tagit sig andra former idag korkar motorlederna in i och ut ur staden dagligen igen.

Arkitektoniskt förenades kalla krigets motsatta framtidsscenarioer i en och samma byggnad – ett flertal parkeringshus i centrala Stockholm konstruerades som skyddsrum eller om det var skyddsrum som formades som parkeringshus. I vilket fall möts behoven i det rum där bilen i fredstid får skydd mot väder och vind och där stadsbor i tusental ska kunna ta skydd om kriget bryter ut. Den hemlöse, däremot, som i brist på både bostad och bil använder rummet som ett skyddsrum i fredstid, blir utkörd på gatan. Bilar eller mänskliga kroppar, hot eller skydd, hem eller hemlös – politik blandar och ger skilda rumsliga rättigheter.

## Hur resonerar man med ett parkeringshus?

Vid ingången till det centrala parkeringshuset i berget slår den visuella stadsplaneringens paradoxer emot oss; rummets estetiskt rundade former, vita rappade väggar med en mörkgrå avslutning mot det stenlagda lutande golvet står i stark kontrast mot en påträngande bensinlukt och det monotona ljudet av fläktar. På det sluttande planet rör vi oss nedåt i cirklar, tätt utefter den yttre väggen för att undvika att bli påkörda av bilar på väg upp eller ned. Fläktljuden ökar, några bilar passerar medan vi avvaktande prövar våra röster, först viskande mot väggen, sedan med allt större självförtroende. Rummet bär våra röster högt bortom och förbi blyghetens viskningar. Vi sprider ut oss, lyssnar och vilar på starka utdragna toner som förvandlar nedfarten till en katedral fylld av röster som vävs samman och sprids ut. Om parkeringshusets nedgång vore en snäcka närmar vi oss dess hemliga centrum, men istället för att sluta sig inåt sträcker det sig ut i perfekta centralperspektiv där tak, väggar, golv löper samman i en punkt, oändligt långt borta.

Här nere i parkeringshuset, där det är lägre i tak och finns plats för snedställda bilar på var sida om passagen, förändras ljudrummet



Figur 4. Hur resonerar man med ett parkeringshus? Foto: Monica Sand.

radikalt – det blir torrare, kortare och ödsligare. Raderna med bilar glesas ut och ett dammigt övertäckt bilvrak ger en känsla av att man befinner sig på en övergiven plats. Rösten räcker inte långt i våra försök att få kontakt och vi måste ta till andra medel: vi klampar, knackar i rör och gnisslar på en fiol. Avstånden och ödsligheten förstärks i det starka lysrörsskenet. Rummet svarar inte an mot våra ansträngningar; när vi sjunger, ropar, knackar, stampar blir var och en isolerad i sin egen ljudvärld tills vi tystnar och inväntar ett svar, en svag röst eller knackning långt bort (film 1, figur 4). Det är denna ödsliga resonans i parkeringshus, flitigt utnyttjad i film, som gör att den hotade huvudpersonen enbart hör sina egna fotsteg och sitt eget hjärta slå. Paradoxalt nog spelas ofta klassisk musik i parkeringshus för att inge en slags trygghet och samtidigt hålla hemlösa borta.

Till vardags stannar ingen länge i ett parkeringshus, man parkerar bilen och går därifrån så fort som möjligt för att uträtta sina ärenden. När vi stannar till för att undersöka hur mänsklig närvaro – steg, röster och en fiol – skulle fylla rummet om det en dag skulle bli en tillflyktsort undan bomber för 20 000 medborgare, fylls vi av motstridiga känslor. Skalan är anpassad efter bilar och inte mänskliga

förmågor och sinnen. Hur kan vi skapa mening här? Kan det här bli ett rum där kroppen får skydd?

Däremot går det att föreställa sig hur parkeringshuset omvandlas till ett underjordiskt dödsrike, en fälla eller kanske en ny frihet där ingen av vardagens regler längre gäller. Det var kanske här nerifrån som Eurydike hämtades upp och skickades tillbaka av Orfeus, vars kärlek inte kände några gränser, men aldrig inkluderade Eurydikens önskemål.

## Turistvandra – från sirener till ljus

Turister från hela världen rör sig i allmänhet i förutbestämda stråk i en likartad koreografi av rörelser och kameravinklar. I samband med Arkitekturmuseets utställning om Stockholms stadshus våren 2012 bestämde vi oss för att vandra i turisternas fotspår från centralstationen till stadshuset och att följa de guidade turerna i stadshuset.<sup>6</sup>

Från centralstationen skymtar stadshusets torn men eftersom vandringsvägen präglas av trafikleder – biltrafik, tåg, pendeltåg, tunnelbana – försvinner den synen när gångvägen fortsätter under Centralbron. Visuellt är det dunkelt, ljudmässigt är det övermäktigt. Det är nästan omöjligt att samtala när tågen med ojämna mellanrum dundrar förbi på bron över våra huvuden. I likhet med Orfeus försöker vi att överrösta trafiken och sirenernas röster med våra egna och med ett uråldrigt instrument – kohorn och kulning istället för luta. Ljud uppstår och försvinner, rytmer bryts och förändras, röster stiger och sjunker och kohornet brölar ikapp med bilarnas brus, tågens dån och tunnelbanans gnissel (film 2). Ur detta dagliga inferno strävar turister varje dag mot ljuset i tunneln, mot stadshuset som stiger fram som en hägring.

## Råttfångaren i stadshuset

I stadshuset leds besökande turister av både interna och externa guider på en rad olika språk i en väl organiserad följd genom husets alla publika rum, med början och avslutning i Blå hallen. Under flera tillfällen följde vi dessa turistvandringar för att förstå och kunna följa en dramaturgi där allt fokus ligger på byggnadens visuella kvaliteter. Därefter tog vi med oss en dansare för att få grepp om koreografin för dessa vandringar och tillsammans med en sångerska sjöng vi oss

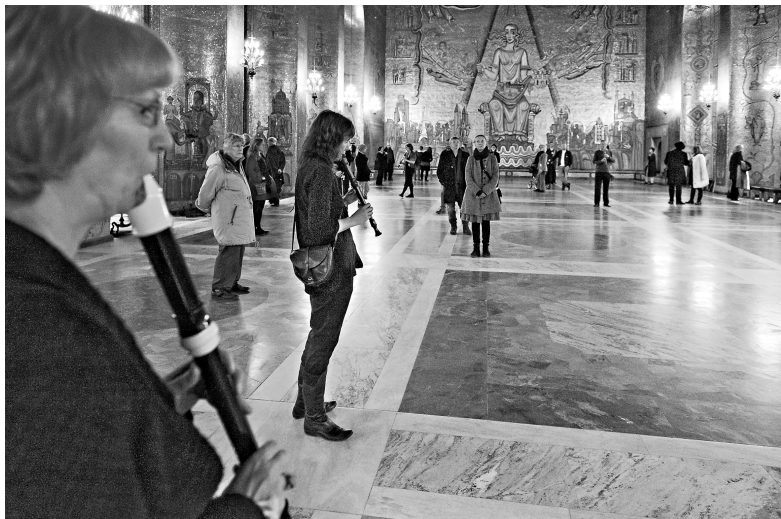


Figur 5. Råttfångaren i stadshuset: vandring genom ljudrum. Foto: Johan Westin.

igenom alla rum för att utveckla en medvetenhet om skillnader och förändringar i klanger, ekon, resonans (film 3). Till sist beslutade vi att tillsammans med en amatörgrupp av blockflöjtsblåsare, från bastill piccolaflöjter, genomföra ett par turistvandringar med betoning på ljudmiljö och resonans. Med början i Blå hallen ombads publiken att blunda för att ställa om sin perception från det visuella mot det hörbara och ett intensivt lyssnande tog sin början.

En märklig känsla av att rummet svarade på tilltal inträdde när musikerna, som stod utspridda bland publiken, en efter en skapade väsande blåsljud i sina flöjter. Därefter följde vandringen samma rumsordning som de turistvandringar vi följt men nu var språket ljud, rörelse och rytm. Blockflöjtsblåsarna gick omväxlande före, efter och mitt i publiken i en gemensam vandring där resonansen förstärktes beroende på rummets dimensioner och material. Instrumenten inväntade rummets gensvar i vibrerande utdragna toner, långa klanger och stackaton, men betonade också de aktiviteter som brukar pågå i huset genom hetsiga diskussioner mellan instrument i politikerrummet, talkör i bröllopsrummet, lockrop från ett rum till ett annat, ekande röster och glesa, vilande toner. Publikens knarrande och klapprande fotsteg angav underlagets material och stillastående





Figur 6. Rättfångaren i Gyllene salen. Foto: Johan Westin.

tystnad förstärkte klockans ljud och prassel med papper och plast. I Gyllene salen byggdes en stämning upp av flytande toner som med subtil hjälp av elektronik återvände i ny form och låg kvar när musikerna lämnat rummet och började gå nedför trappan. Publiken följde som i trans flöjtens melodiska locktoner fram till garderoben (film 4, figur 5–6). Där bröts förtrollningen.

### Byte av metaforer – från synsinne till alla sinnen

Metaforer är språkliga och praktiska redskap, vi lever dem och vi orienterar oss i tillvaron med dem.<sup>7</sup> Med synsinnet gynnas hastighet och snabba bedömningar, det räcker att kasta en blick. Man kan också skaffa sig *överblick* och ett *perspektiv* från en enda *utsiktspunkt*, en hög höjd eller en lång gata. Form och byggnader är lätta att dokumentera och fotografera. Språket är fyllt av visuella metaforer och till och med forskningspråket präglas av synsinnets rumsliga orientering. Begrepp som ”synvinkel”, ”synsätt”, ”helhetsbild”, ”fokusera” och ”reflektion” utgår från seendet och en uppfattning om att betraktaren intar en *ståndpunkt* utanför situationen. De visuella metaforerna verkar förutsätta en betraktare som antar en *utgångspunkt*

i en slags orörlighet och distans till händelsen, som förutsätter en efterkonstruktion av ord som bör *spegla* eller *reflektera* verkligheten.

Gör ett experiment med en vän eller kollega. En av er sätter på er en ögonbindel och den andra tar ett stadigt tag i armen och leder den som inte ser. Gå i minst 20 minuter, gärna i ett område ni känner till väl. Byt därefter roller.

För den som har ögonbindeln påbörjas ett radikalt skifte av perception från synsinnets, som vi oftast förlitar oss på, mot en förändrad medvetenhet om kroppens utsträckning, skörhet och sensibla kunskap. Kroppen, som omges av platsens rumsliga förhållanden, måste börja orientera sig och blir medveten om det utbyte, den friktion, den resonans som uppstår. Alla sinnen är på helspänn när det taktila i vandringen ökar, tempot dras ner, fötterna blir till känselspröt, minsta förändring i underlaget, liksom vinddrag och skillnader i kyla och värme, känns direkt. Rumsliga förändringar i skala, dimension och rytmer – som öppningar mellan hus, närhet och avstånd till husväggar, andras fotsteg som närmar sig och försvinner, folksamlingar – förändrar ljudrummet och rörelserna påtagligt. Prova även att den som har ögonbindel leder den seende genom intressanta ljudrum.

Det verkar som att både rums- och tidsbegrepp förändras när vi blundar, men framför allt förändras förhållandet mellan den egna kroppen, andra människor och rum oavbrutet när vi tar oss fram. De visuella metaforerna fungerar inte heller.

## Resonans – fara och möjlighet för stadsplanering

Resonans är ett användbart fenomen för att förstå immateriella aspekter av arkitektur och stadsplanering bortom det omedelbart synliga och materiella. Men om vi har få begrepp inom praktik och forskning som rör det immateriella och andra sinnen än synen, så har vi än färre praktiska metoder för att pröva dess inverkan och effekter i praktiken.

Resonans är dock inget okänt fenomen, det har utnyttjats i kyrkor, konserthus och institutioner långt innan högtalarnas tid och används fortfarande av samhällsmakten för att kraftfullt uppmana till vissa handlingar genom utrop på offentliga platser, kanonskjutningar vid högtidliga tillfällen och Hesa Fredrik vid krigsutbrott.

Resonans är ett farligt fenomen; myten säger att den italienske tenoren Caruso med sin röst kunde få kristallglas att spricka vid en viss svängning. Sant är att maskiner och broar kan komma i svängning så att de brister. Kanske kan även den mänskliga kroppens känsliga resonanssystem gå sönder av stadsljudens vibrationer?

Inom arkitektur och stadsplanering är en medvetenhet om fenomenet både nödvändig och krävande. Fenomenet uppmanar till ett annat förhållningssätt till staden, resonans uppstår i rörelse och i tid med sinnen på helspänn. Att resonera med stadsrummet betyder också att utgå från och befinna sig mitt i den pågående verkligheten såsom den formats genom historien.

Visuella metaforer döljer hur verkligheten låter och hur kroppens sinnen fungerar. Men ett byte av metaforer är knappast en språklig fråga utan en fråga om att i praktiken träna upp ett förändrat sätt att ta sig an rum och situationer för att kunna lyssna till det som inte syns, känna det som berör och förstå betydelsen av att människors rörelser fortplantar sig, vibrerar och vävs samman i rum och tid. Det förutsätter samspel och att rummet *svarar an*.

## Pröva det offentliga rummet kollektivt

1. Mät upp rummets volym genom att gå och sjunga, nynna, vissla eller ropa. Pröva rummets gensvar, eko och resonans. Skapa olika strofer och linjer som korsar och möter varandra, gå i och ur varandras strofer.
2. Kommunicera med rösten utan ord i rum och på platser med få och med många människor, i lugna miljöer, i trafikkorsningar, inomhus och utomhus. Var försvinner rösten? Var ekar det? I vilka miljöer hörs allting?
3. Vilka rum och platser ger utrymme för vilka röster? Läs högt ur varsin bok i ett offentligt rum och skapa ett påtagligt mummel i en tunnelbanevagn, på en buss, i ett café, i en park, i en butik.

Övningarna ovan finns på uppslagsordet ”resonans” i *Gå vilse med punktlighet och precision. En guidebok A–Ö* av Monica Sand (2011).

Lyssna på exemplen som beskrivs i texten:

Film 1. I parkeringshuset: *Röster ur underjorden*: [vimeo.com/16468322](https://vimeo.com/16468322).

Film 2. På väg mot Stadshuset: *Rösträtt*: [vimeo.com/15317765](https://vimeo.com/15317765).

Film 3. *Turistvandring*: [vimeo.com/43669122](https://vimeo.com/43669122).

Film 4. *Rättfångaren i Stadshuset*: [vimeo.com/36692842](https://vimeo.com/36692842).

Lyssna och läs mer om hur vi i vår forskargrupp arbetar med stadsrummet i konstnärliga forskningsexperiment: <http://playingthespace.wordpress.com/>.

## Noter

- 1 Experiment av Nathalie Weurth, konststudent: *Hör du mig?* Konstfack (2009–2010).
- 2 Se Thompson (2002).
- 3 Se Augoyard och Torgue (2006).
- 4 Se Sand och Atienza (2012).
- 5 Se Lefebvre (2011).
- 6 Utställningen *Under verket – Stockholms stadshus* pågick 8 december–22 april 2012.
- 7 Se Lakoff och Johnson (1980) och Sand (2012).

## Referenser

- Augoyard, J-F. och Torgue, H. (red.) (2006), *Sonic Experience. A Guide to Everyday Sounds*. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Lakoff, G. och Johnson, M. (1980), *Metaphors We Live By*. Chicago: Univ. of Chicago Press.
- Lefebvre, H. (2011), *The production of space*. Malden, Mass.: Blackwell Publishing.
- Sand, M. (2011), *Gå vilse med punktlighet och precision. En guidebok A–Ö*. Stockholm: Arkitekturmuseet.
- Sand, M. (2012), "Spegelresa i Spegellandet: Reflektionens begärliga och bedrägliga yta", i *Arche*, nr 40–41.
- Sand, M. och Atienza, R. (2012), "Playing the Space – Resonance, Improvisation and Variations of Urban Ambiances", i *Ambiances in action. Proceedings of the 2nd International Congress on Ambiances, Montreal*. Montreal.
- Thompson, E. (2002), *The Soundscape of Modernity, Architectural Acoustics and the Culture of Listening in America, 1900–1933*. Cambridge, Mass.: MIT Press.